

Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee (red.)

Posthumanistiska nyckeltexter

Studentlitteratur 2012

1

Posthumanistiska nyckeltexter är en tonsäker introduktion till posthumanistisk teoribildning och till sju framträdande posthumanistiska tänkare (Gilles Deleuze och Félix Guattari behandlas tillsammans). Boken fångar flyhänt in rörelsen, dynamiken, och det prövande förhållningssättet i det posthumanistiska projektet, och visar att det finns en mångfald av olika sätt för filosofer, genusvetare och andra akademiska sällskapsarter att vara i – och *med* – världen. En introduktion till posthumanism har tidigare saknats på svenska och *Posthumanistiska nyckeltexter* fyller denna funktion. Min avsikt är inte att gå närmare in på tolkningarna av de olika texter som sägs representera ”posthumanism” i boken, inte heller på urvalet av texter och posthumanistiska inriktningar, utan att istället bidra med några kortfattade reflektioner kring bokens övergripande budskap.

I inledningen avvisas några vanliga föreställningar kring posthumanistisk teori, bland annat att det skulle röra sig om en kronologisk markör, det vill säga ett avbrott med, eller någonting som kommer efter humanismen. Som redaktörerna riktigt påpekar gör posthumanismen inte anspråk på någonting alltigenom nytt; det handlar snarare om överlappningar med och vidareutvecklingar av den kritik

av ”humanismens imperialistiska logik” som grundlagts genom exempelvis ekofeministisk teori, postkolonial teori, queerforskning och människa-djurstudier, med historiskt ursprung hos bland annat Kopernikus, Freud och Nietzsche. Ifrågasättandet av antropocentriska positioner är centralt i posthumanistisk forskning, liksom lyhördhet inför materialitetens meningsskapande potential, och dessa två aspekter finner ofta kreativa analytiska ingångar.

Posthumanistiska nyckeltexter väcker också frågor kring redaktörernas ärende(n). Att öppna ett fält för vetenskaplig uppfinningsrikedom och en större repertoar analysredskap som hjälper oss att utveckla alternativa förståelser av subjektivitet, agens, och relationalitet bortom antropocentriska begränsningar är ett syfte som i boken är väl underbyggt och väl utfört. Jag ställer mig däremot lite undrande inför en underton i bokens introducerande delar som för tankarna till Christopher Petersons uttryck ”messianic narrative” i artikeln ”The Posthumanism to Come” (*Angelaki* 2011, 16[2], s.138). Lite tillspetsat får jag intrycket av att posthumanismen bär på en ansenlig mängd löften, framför allt när det gäller att rädda oss från humanismens tillkortakommanden. För en läsare med ett mer pragmatiskt förhållningssätt till teori kan denna tonart verka främmande. Teori är kanske ingen livsåskådning, utan tar snarare form i självkritisk närkamp med våra forskningsfrågor, och bör omarbetas eller avvisas om den inte visar sig produktiv för det vetenskapliga syftet. Jag efterlyser helt enkelt en mindre idealiserande bild av, och en hälsosam kritisk distans till

den posthumanistiska teoribildning som introduceras.

Som läsare av *Posthumanistiska nyckeltexter* kastas jag in i en värld präglad av språklig nybyggaranda. Flödet av neologismer blir både befriande och betungande. Ibland känns läsningen upplyftande, men andra gånger närmast som att bli överkörd av en språklig ångvält. Även om detta flöde reflekterar den vikt posthumanistisk filosofi lägger vid att skapa nya begrepp (vilket framkommer när man läser de översatta nyckeltexterna), så nog ligger det en viss ironi i att det ska krävas logocentrisk överbelastning (med tillhörande "läskunnighet", s. 7) för att lyfta fram materialitet! Varför inte välja att istället ta ett steg åt sidan, stilistiskt och retoriskt, för att verkligen skapa utrymme för någonting annat att träda fram, framför allt den mångfald icke-mänskliga aktörer vars kommunikation inte är organiserad kring avancerade språkspel? Den språkliga kreativiteten går lite väl långt även när det gäller vad som måste anses vara korrekt språkbruk och inte. Boken innehåller även många stavfel och andra språkliga misstag. I presentationen av Donna Haraway har till exempel ordet "mundane" (trivial, vardaglig) i boken översatts med "mondän" (fashionabel), vilket inte bara är felaktigt, utan har motsatt betydelse. Boken borde helt enkelt ha korrekturlästs noggrannare.

Skarpare kritik vill jag rikta mot redaktörernas sätt att behandla andra ämnesområden än sina egna. Att i en bisats hävda att antropologer tidigare studerat "vildar" (s. 41) är att avfärda en hel disciplin som på sitt sätt är lika heterogen som

posthumanismen. Att vissa traditioner av kritiska studier – i förmodad kontrast till posthumanistisk forskning – "ofta hittar och upprepar problem vi redan känner till" (s. 15) är också ett anmärkningsvärt påstående, som jag hoppas tyder på slarvar snarare än bristande kunskap. Att hävda att Donna Haraway gett substantiella bidrag till kritiska djurstudier kan däremot bara tolkas som okunskap om fältet. Kritiska djurstudier, med sina rötter i kritisk teori, konfliktteori och den radikala djurrättsrörelsen, skiljer sig på flera sätt från det inom akademien mer utbredda området människa-djurstudier där Haraway har många anhängare. Kritiska djurstudier tar däremot avstånd från stora delar av Haraways djurfilosofi och är inte heller på något självklart sätt förenlig med posthumanistiska idéer om samkonstituerande av mänskliga och icke-mänskliga subjekt, utan fokuserar på maktanalyser, ideologikritik, och den politiska ekonomins roll i alla former av artöverskridande relationalitet. I några exempel hämtade från boken närmar sig redaktörerna djurutnyttjandets etiska problematik i eufemistiska termer av "ömsesidig överlevnad" (s. 39), "samtillblivelse" och "identitetsformering" (s. 213), som utan ett tydligt normkritiskt sammanhang hamnar långt ifrån kritiska djurstudier. I ett annat exempel (med referens till Haraway) ställs följande fråga: "Hur *medskapar* försöksdjur människors liv och kvinnors möjlighet att överleva bröstcancer?" (s. 50; min kursivering). Sådana formuleringar handlar inte enbart om overseende med de strukturer och maktförhållanden som organiserar människa-djurrelationer. De konvergerar

dessutom på ett obehagligt sätt med ren och skär speciesism. Med detta inte sagt att posthumanistisk teori inte har någon plats i samhällskritisk forskning – det är jag enig med redaktörerna om att den har – men det kräver stor vaksamhet. Det är kanske här den största ”posthumanistiska utmaningen” (s. 29) ligger.

Med ett problematiserande förhållningssätt till sitt område och till de texter som presenteras hade *Posthumanistiska nyckeltexter* kunnat förmedla ett mer gediget vetenskapligt arbete. Därigenom hade även posthumanismens speciella och betydelsefulla bidrag till utvecklingen inom främst samhällsvetenskap och humaniora lyfts fram på ett tydligare och uppriktigare sätt. Bokens styrka ligger i dess inspirerande tilltal och förmåga att sammanfatta ett komplext och framväxande forskningsfält, liksom att visa på dess möjligheter, men detta får aldrig överskugga det grundläggande vetenskapliga kravet på självreflektion och kritik.

Helena Pedersen

FD i pedagogik och forskare i kritiska djurstudier, Malmö högskola

2

Maria Carlgren, Linda Fagerström, Johanna Rosenqvist, Katarina Wadstein Macleod (red.)
Genuspedagogiska gärningar. Subversiv och affirmativ aktion

När professor Anna Lena Lindberg fyllde 70 år arrangerade ovanstående redaktörer ett symposium för att hylla och framhålla Lindbergs betydelse genom sitt genusmedvetna arbete inom konstvetenskap, konsthistoria och konstpedagogik. I *Genuspedagogiska gärningar* återfinns föreläsningarna i redigerad form på sina respektive nordiska språk. Bokens titel valdes som en sammanfattning av Lindbergs förhållningssätt i sitt arbete; alltid engagerat, med kritisk hållning och utifrån en feministisk grundsyn. De medverkande författarna har alla konstvetenskap som gemensamt område, men är verksamma inom olika områden i kulturfältet som forskare, intendenten eller museichefer. Bokens idé är alltså att framhålla en pionjär, som aktivt arbetat för att synliggöra kvinnor i konsten sedan 1970-talet och utvecklat analytiska begrepp inom fältet. För mig som läsare blir det tydligast i kapitel 3, ”Konstpedagogikens möjligheter”, tack vare Maria Carlgren och Louise Anderssons beskrivningar av deras respektive arbete med skolelever, museibesökare och utställningsverksamhet. Här sammanfaller vad som kan betraktas som bokens grundtes om författarnas gemensamma erfarenheter av Lindberg

och hennes akademiska och pedagogiska verksamhet. Ordet ”gemensam” framträder i respektive artikel, fast på två olika sätt. Hos Carlgren genom Lindbergs konstpedagogiska begrepp ”den gemensamma bilden” och hos Andersson som grund för problematisering.

Carlgren skriver i ”Den gemensamma bilden i praktik och i retorik” om hur Lindbergs analytiska begrepp varit henne behjälplig i flera konstpedagogiska projekt med ungdomar. ”Den gemensamma bilden” är ett pedagogiskt förhållningssätt där både betraktare, konstpedagog och konstverket får komma till tals i ett samtal. Dess motpoler är undervisning som benämns ”uppfostranshållning” eller ”den karismatiska hållningen” där den första karaktäriseras av pedagogens tolkningsföreträde och den andra i synsättet att alla betraktare av bra konst kan uppfatta dess karisma oavsett erfarenhet och utbildning. Men Carlgren använder sig alltså i stället av Lindbergs metod ”den gemensamma bilden” vilken ger samtliga deltagare utrymme att mötas i dialog. Som undervisningspedagogik bottenar det i den ryska litteraturvetaren Michail Bachtins begrepp dialogicitet, och genom att metoden så tydligt benämns och konsekvent används inom det konstvetenskapliga fältet klagör det mer kraftfullt vad den omfattar.

I Carlgrens egen verksamhet med elever och samtidskonst har hon sedan drivit den hållningen och även utvecklat den. Skolelever har genom olika projekt på museer, tillsammans med konstnärer, i skolan och i det offentliga rummet arbetat med konst och konstpedagogik ”på

riktigt”. I Carlgrens tredje exempel *Live Action* förenas den konceptuella samtidskonstens sociala inriktning med konstpedagogens ambitioner. Konstnärer, skolelever och betraktare blir alla delaktiga i att göra performance i det offentliga rummet. Den gemensamma bilden blir här alltså både skapad och upplevd av deltagare och konstnärer där alla tre parter, kreatören, verket och pedagogen agerar utan att någon part har tolkningsföreträde.

Den andra sidan av ordet ”gemensam”, i betydelsen gemensamma sociala värderingar i form av normativitet och normativt tänkande, problematiserar Louise Andersson i artikeln ”Att skapa sammanhang för konsthändelser. Om konstprofessionella villkor”. Andersson har i sin kontspedagogik arbetat med metodutveckling för att som hon skriver ”konsthändelser ska bli relevanta, engagerande och tillgängliga för fler” (s. 95). I det arbetet och som curator för utställningen *Konstfeminism* har hon både blivit inspirerad av och arbetat tillsammans med Anna Lena Lindberg. Andersson har problematiserat verksamheten utifrån sin roll som arrangör av konstutställningar, och hon berör dels den berättelse en konstutställning förmedlar och dels arrangörernas syn på sin tänkta publik, alltså det för-givet-tagna gemensamma. Genom ett normkritiskt förhållningssätt har hon arbetat för att få syn på arrangörernas föreställningar, vilka val som görs, hur dessa begränsar eller möjliggör olika perspektiv, diskriminerar eller privilegierar besökarna. Som ett konkret redskap i det arbetet utformade Andersson ett självskattningstest ”Teflontestet”. Teflon

representerar här föreställningar om till exempel kön, ålder, etnicitet eller handikapp och att de kategorierna inte ”bränner vid eller klibbar fast” hos individen som svarar på testet. Testpersonen ska ta ställning till vilken grad av friktion som ovanstående kategorier orsakar och kryssa i rutorna: ofta, sällan eller aldrig. Det ger svarspersonen en uppfattning kring den egna normativiteten, uppmanar deltagaren till reflektion och är samtidigt något man inte behöver redovisa. ”Teflontestet” publicerades i utställningskatalogen till *Konstfeminism 2005* och är i all sin enkelhet genialt. Utifrån egen erfarenhet, bland annat som undervisande lärare vid universitetet, är det både roligt och tänkvärt att göra och som genusmedveten pedagog ett ypperligt redskap i undervisningen.

Som läsare finns här överlag många idéer och praktiska exempel att bli inspirerad av om hur man på ett genusmedvetet sätt kan bedriva och utveckla sin egen praktik oavsett vilket område man är verksam inom. Samtliga bidrag är korta och präglade av skribenternas erfarenheter snarare än teoretiska resonemang och Anna Lena Lindbergs arbete följer som en tanketråd genom texterna, även om inte alla författare refererar till henne.

Eva Skåreus

Universitetslektor och biträdande prefekt vid institutionen för estetiska ämnen, Umeå universitet

3

Kristina Fjelkestam *Ta tanke: Feminism, materialism och historiseringens praktik*

Sekel, Lund, 2012

Vem har rätt att tänka? Vilkas nedtecknade tankar räknas som stor litteratur, alltid lika aktuell, och vilka tankar spolats bort och blir obegripliga för en sentida läsare? Kristina Fjelkestam ställer tanken och tänkandet i centrum för sin senaste bok *Ta tanke: Feminism, materialism och historiseringens praktik*. Boken ramas in av två teoretiskt inriktade kapitel, ett inledande om historisering och materialism, samt ett avslutande kapitel ”Ta tanke. Om Marx, Pierce och feministisk (kultur-)materialism”. Där emellan ryms tre fallstudier med olika material och tematik. I kapitel 1 ”Käns-lans konsekvens. Politisk sentimentalitet i Rousseaus *Julie* och Staëls *Delfine*” läser Fjelkestam konflikten mellan liberalismens individualism och kvinnors roll i det gemensamma som en omöjlig ekvation, vilket bara kan leda till döden. Kvinnan blir, kan man väl säga, omöjlig om hon kräver den individualitet som mannen tilldelas som medborgare. Kvinnans död är ett uttryck för hennes underkastelse för det allmännas goda. Julies och Delfines öden kan därför läsas, enligt Fjelkestam, i ljuset av liberalismens motstridiga imperativ, det vill säga individens lycka mot det allmännas bästa. Emancipation för kvinnan går helt enkelt inte att uppnå, varför hon måste förgås.

En annan problematik än det politiska

(liberala) medborgarskapet står i fokus i kapitel 2 ”Talande tystnad. Det kulturella minnets kön i Balzacs *Adieu* och Woolfs *Resan ut*”. Frågan är nämligen inte bara vem som kan tänka utan också vem som kan minnas. Här önskar Fjelkestam sammanföra två forskningsområden, dels den kring kulturellt minne, ett område som inte fäst någon uppmärksamhet på genus, och feministisk forskning som ”obönhörligen sysslat med minne och historia” (39). Det är framför allt traumatiska minnen kring sexuella övergrepp som Fjelkestam tolkar i överförd bemärkelse som ett uttryck för den brittiska nationens förträngning av övergrepp i kolonierna.

I kapitel 3 ”Modernitetens metonymi. *Nattens skogar* och feministisk historieskrivning” står Djuna Barnes *Nightwood* i centrum, ett verk som ”endast betraktats som en inofficiell del av modernismen” (63), men, som Fjelkestam visar, behandlar två för modernismen centrala teman: Metropolen och den Nya kvinnan. Fokus i kapitlet ligger på förhållandet mellan då/nu och romanens förmåga att både historisera och lämna framtiden öppen. Därmed, menar Fjelkestam, kan huvudpersonen Nora bli ”en slags ny kvinna” (81).

Det gemensamma för fallstudierna är viljan att kontrastera sina egna läsningar mot tidigare forskning, att komplicera synen på texten, och att möjliggöra nya tolkningar genom andra teoretiska perspektiv. Som en bakgrund ligger den icke-feministiska litteraturanalysen som förbigått, eller misstolkat, ett verk eller ett författarskap. Därefter presenteras feministiska tolkningar som Fjelkestam går i diskussion

med, för att därefter erbjuda omtolkningar med hjälp av alternativa teoretiska verktyg.

I dialog med både litterära verk och teorier vill Fjelkestam göra nyläsningar som fokuserar på emancipation. Skönlitteraturen är tänkt att fungera som en aktiv part i ett samtal, ett syfte som boken väl uppfyller, metoden fungerar alltså utmärkt. Fjelkestam har inga svårigheter att leda läsaren längs sina tankestigar, från problem som finns i tidigare forskning, genom en contextualisering av texterna i sina respektive sociala och litterära tillkomstkontexter, till de nytolkningar som hon erbjuder. Det är ett nöje att få följa med i de resonerande kapitlens krumbukter. ”Mothårsläsningarna”, som Fjelkestam säger sig syssla med, skapar just den där känslan av att något nytt framträder i de gamla verken. Textens politik aktualiseras utan att dess historiska kontext trivialiseras. Genom sitt historieteoretiska perspektiv utgör boken också ett inlägg i den pågående debatten kring hur vi förhåller oss till historia där en medveten anakronism har gjorts till en dygd snarare än ett problem. Anakronismen handlar bland annat om ett synliggörande av det avstånd som finns mellan forskaren och materialet som egentligen gör all historieskrivning av nödvändigheten till en anakronistisk verksamhet. Därmed inte sagt att inte historiska texter skulle vara intressanta, tvärtom. Bokens styrka är att den läser politik där den inte är uppenbar genom ”historiserande läsningar som tar större hänsyn till samtidens aktuella diskussioner men inte drar sig för djärva nytolkningar utifrån dagens teoretiska spörsmål” (21).

Trots den intressanta ansatsen så är det

svårt att få ihop de litterära analyserna med de teoretiska kapitlen som inleder och avslutar boken. Speciellt i det avslutande kapitlet avhandlas teorier om bland annat materialitet och semiotik men hur detta har konkret bäring på analyserna av enskilda verk är inte helt klart, till exempel finns inga referenser till Marx eller Pierce i analyserna trots att dessa tänkare framstår som viktiga eftersom de lyfts fram i ett eget kapitel. Jag undrar om inte boken hade vunnit på en tätare växelverkan mellan de teoretiska kapitlen och analyskapitlen. Paradoxalt nog finns en stark teoriapparat i de litterära analyserna men den är till stor del en annan än den som ramar in boken.

Katarina Leppänen

Docent i idé- och lärdoms historia,
Göteborgs universitet